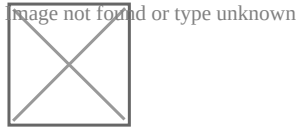

Εμπειρική και ακαδημαϊκή Θεολογία (Γέροντας Εφραίμ, Καθηγούμενος Ιεράς Μεγίστης Μονής Βατοπαιδίου)

/ [Πεμπτουσία](#)

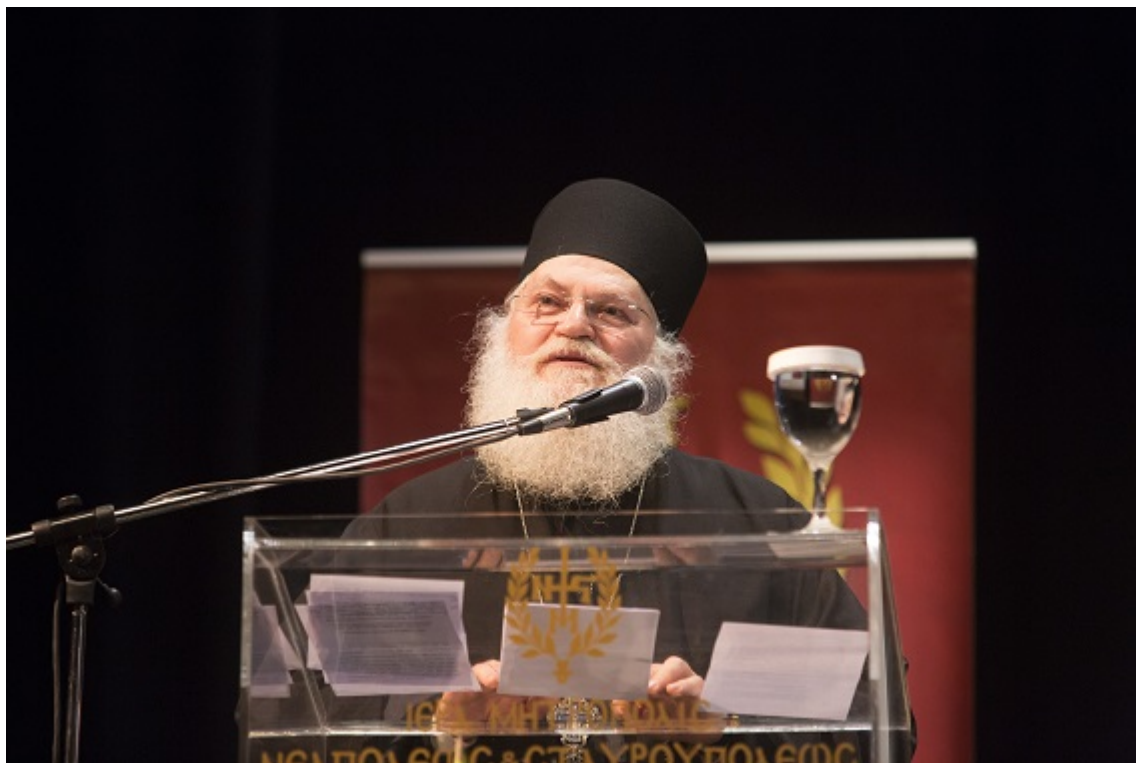

Ομιλία στην Εκδήλωση «Χριστιανική ηθική και Πατερική Θεολογία»

προς τιμή του ομοτίμου καθηγητού Γ. Μαντζαρίδη

(Σταυρούπολη, Δευτέρα 30 Νοεμβρίου 2015)

Η θεολογία δεν είναι μία απόμακρη και ανέγγιχτη κατάσταση για τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος που έχει δημιουργηθεί «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Θεού μπορεί να κοινωνεί εμπειρικά με τον Θεό. Μπορεί να γίνει κατά Χάριν ο,τι είναι ο Θεός κατ' ουσίαν, ζωοποιείται από τον Θεό και νοηματοδοτείται η ζωή του από τον Θεό. Μπορεί ο λόγος του να γίνει θεολογικός από την στιγμή που ο λόγος του είναι έκφραση και διατύπωση, δημιούργημα εκείνου του νου που ενώνεται και κοινωνεί εμπειρικά με τον ενυπόστατο Θεό Λόγο.

Στην παρούσα ομιλία μας θα δανειστούμε τους λόγους από δύο κυρίως εμπειρικούς θεολόγους, τον Άγιο Γρηγόριο Παλαμά και τον μακάριο Γέροντα Σωφρόνιο του Έσσεξ.

«Θεολογία είναι να ζούμε εν Θεώ και να έχουμε τον Θεό να ζει μέσα μας»¹, έλεγε χαρακτηριστικά ο Γέροντας Σωφρόνιος. Η θεολογία δεν διδάσκεται, δεν είναι ένα διανοητικό κατασκεύασμα, όσο μεγαλοφυές και αν είναι αυτό. Η θεολογία βιώνεται, είναι μία εμπειρική κατάσταση του πνεύματός μας. Γίνεται το περιεχόμενο της προσευχής μας, αλλά και αναπτύσσεται, τροφοδοτείται από την προσευχή. Λένε οι Πατέρες ότι θεολόγος είναι αυτός που προσεύχεται και ότι αυτός που προσεύχεται αληθινά είναι και αληθινός θεολόγος².

Η Ορθόδοξη Παράδοση έχει δείξει ότι για να φθάσει κάποιος στην αληθινή, εμπειρική θεολογία θα πρέπει να βιώσει το ησυχαστικό ασκητικό σχήμα, υπακοή-προσευχή-θεολογία. Όπως έλεγε ο Γέροντας Εφραίμ Κατουνακιώτης η υπακοή φέρνει την προσευχή και η προσευχή την θεολογία ως εμπειρική κατάσταση. Ως βάση για την απόκτηση του χαρίσματος της θεολογίας θεωρούσε την μακαρία υπακοή.

Η αληθινή θεολογία είναι λόγος περί Θεού, που προκύπτει από την ένωση με τον Θεό. Χωρίς την ένωση αυτή δεν έχει αντίκρισμα ο λόγος περί Θεού. Είναι σαν να μιλάς για μία πόλη την οποία δεν έχεις επισκεφθεί, δεν την γνωρίζεις εμπειρικά. Η θεολογία ως διανοητική ενασχόληση, επεξεργασία συλλογισμών και εννοιών είναι πολύ υποδεέστερη από την θεοπτία. Η θεολογία τότε γίνεται στείρα και μένει στα

όρια της κτιστότητας, αγνοεί την φανέρωση του ακτίστου μέσα στην κτίση και δεν συντελεί στην πραγματοποίηση της κοινωνίας με τον Θεό. Ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς τονίζει ότι η θεολογία αυτή απέχει τόσο πολύ από την θεοπτία και τόσο μακριά βρίσκεται από την συναναστροφή με τον Θεό, όσο απέχει η γνώση από την απόκτηση αυτής· γιατί το να λέμε κάτι για τον Θεό και το να συναναστρεφώμαστε με τον Θεό δεν είναι το ίδιο³. Ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς κάνει διάκριση μεταξύ αυτής της διανοητικής, ακαδημαϊκής θεολογίας και της θεοπτίας. Η θεολογία απέχει από την θεοπτία τόσο όσο το «ειδέναι» από το «κεκτήσθαι», όσο δηλαδή η γνώση κάποιου πράγματος από την κατοχή του. Αυτός που έχει την εμπειρία της Χάριτος, της ενώσεως με τον Θεό, μπορεί να ομιλεί με αυθεντικό, με απλανή τρόπο για τον Θεό, μπορεί να θεολογεί ορθώς.

Η θεία αυτή ένωση τελεσιουργείται με την εύρεση της νοεράς ενέργειας στην καρδιά του ανθρώπου, στον τόπο της συναντήσεώς του με τον Θεό. Η ανακάλυψη της νοεράς ενέργειας και ο απεγκλωβισμός της από την λογική ενέργεια του ανθρώπου, αποτελεί ίσως το λεπτότερο και σημαντικότερο θέμα για την εσωτερική πνευματική ζωή⁴. Ο τέλειος θεολόγος, όπως πολύ εύστοχα είχε επισημάνει ο μακαριστός π. Ιωάννης Ρωμανίδης, έχει στο έπακρο ανεπτυγμένη και την νοερά και την λογική του ενέργεια. Η ένωση νου και καρδιάς δια της νοεράς προσευχής θα προκαλέσει τα θεία χαρίσματα, αν κάποιος επιμένει με ταπείνωση και προσοχή σε αυτήν την εργασία.

Η βίωση της θείας Χάριτος, και τελικά η θέα του ακτίστου φωτός, παρέχει τον ασφαλή τρόπο του θεολογείν. «Η προς το υπερφαές φως υπερφυής ένωσης, παρ' ης

μόνης εγγίνεται και το θεολογείν ασφαλώς», γράφει ο Παλαμάς⁵. Αυτή είναι η χαρισματική, η εμπειρική, η Πατερική θεολογία. Δεν κινείται στο επίπεδο της ακαδημαϊκής θεολογίας και μορφώσεως, αλλά σε πολύ υψηλότερο επίπεδο.

Η εμπειρική θεολογία δείχνει και διαφυλάσσει την οδό ευρέσεως του αληθινού προσώπου, κάτι που δεν μπορεί να επιτύχει η ακαδημαϊκή θεολογία. Πολλοί ομιλούν σήμερα περί προσώπου, αλλά με έναν νοησιαρχικό, φιλοσοφικοθρησκευτικό και ακαδημαϊκό τρόπο⁶, ο οποίος το πολύ πολύ οδηγεί στην μετάλλαξη του «ειδεχθούς προσωπείου» σε «διανοητικού προσωπείου» ή σε μία «προσωποποίηση» του νεωτερικού ατόμου με ορθόδοξο θεολογικό μανδύα, αλλά σίγουρα όχι προσώπου. Μόνο με την θεωρητική κατάρτιση, δίχως την άσκηση, δεν μπορεί να επιτευχθεί η ορθόδοξη πνευματική ζωή, δεν αναδύεται το πρόσωπο. «Ου γαρ οι ακροαταί του νόμου δίκαιοι παρά τω Θεώ, αλλ' οι ποιηταί του νόμου δικαιωθήσονται»⁷, λέει ο απόστολος Παύλος. Οι Πατέρες τονίζουν ότι η αληθινή θεολογία έρχεται ως επιβράβευση της αληθινής πρακτικής, «πράξις θεωρίας επίβασις» και όχι το αντίθετο.

Αυτή η πρακτική εφαρμόζεται επακριβώς μέσα στον μοναχισμό. Λειτουργεί ως μία σχολή. «Η σχολή του μοναχισμού, όμως, διακρίνεται από τις θεολογικές σχολές που οργανώνονται μέσα στις ιστορικές συνθήκες της ζωής του κόσμου. Ο μοναχισμός είναι ιδιαίτερη σχολή, όπου η κάθε μέρα, η κάθε στιγμή και ο κάθε λόγος συνδέεται με το είναι του Θεού και την ζωή σύμφωνα με τις εντολές Του»⁸. Ο Γέροντας Σωφρόνιος τονίζει ότι «με την μοναστηριακή ζωή προσεγγίζουμε πληρέστερα στην αντίληψη του Θεού παρά με την λογική δόμηση των θεολογικών σπουδών στις σχολές. Η δική μας σχολή βαδίζει μόνο στην γραμμή της τηρήσεως των εντολών. Εδώ έγκειται η διάκριση του συστήματος της μοναχικής ζωής από αυτό των σχολών. Στις σχολές επιτρέπεται να ζεις όπως θέλεις, αρκεί να αφομοιώσεις διανοητικά τις θέσεις της διδασκαλίας. Εδώ όμως τίθεται πρωτίστως το ερώτημα πως να περάσουμε την ημέρα αναμάρτητα»⁹.

Η αναμαρτησία αυτή είναι πολύ σημαντική γιατί θα οδηγήσει στην θεοπτία κατά τον μακαρισμό του Κυρίου: «Μακάριοι οι καθαροί τη καρδία ότι αυτοί τον Θεόν όψονται»¹⁰. Σχολιάζει ο καθηγητής κ. Γεώργιος Μαντζαρίδης: «Η καθαρότητα δηλαδή της καρδιάς αποτελεί την προϋπόθεση της θεοπτίας, που είναι η πηγή της εμπειρικής θεολογίας. Θεολόγοι της Εκκλησίας είναι πρωτίστως οι θεόπτες. Και αποκορύφωση της θεολογίας είναι η θεοπτία»¹¹.

Η εμπειρική θεολογία είναι Πατερική. Απλοί μοναχοί παρόλο που ήταν αμέτοχοι της κοσμικής παδείας έζησαν το μεγαλείο αυτής της θεολογίας. Ο μακάριος Γέροντας Ιωσήφ ο Ησυχαστής γράφει σε μία επιστολή του: «Ο αληθής μοναχός είναι προϊόν του Αγίου Πνεύματος. Και όταν εν υπακοή και ησυχία καθαγνίση τας

αισθήσεις και γαληνιάση ο νους και καθαρισθή η καρδιά του, τότε λαμβάνει χάριν και γνώσεως φωτισμόν. Γίνεται όλος φως, όλος νους, όλος διαύγεια. Και βρύει θεολογίαν, όπου αν γράφουν τρεις δεν προλαμβάνουν το ρεύμα που βρύει κυματωδώς και σκορπίζει ειρήνην και άκραν ακινησίαν παθών εις όλον το σώμα»¹²

Ο λόγος αυτών των εμπειρικών θεολόγων είναι «ζων και ενεργής και τομώτερος υπέρ πάσαν μάχαιραν δίστομον και διϊκνούμενος άχρι μερισμού ψυχής τε και πνεύματος»¹³ και είναι ικανός να θεραπεύσει και να αναγεννήσει την «κοπιώσαν και πεφορτισμένην καρδίαν» των ανθρώπων. Είναι λόγος εμπειρικός, διακριτικός, λόγος των τελείων, που εμπνέεται από το Άγιο Πνεύμα, το οποίο ενεργεί αισθητά στην καρδιά του ανθρώπου, και όχι ο λόγος ο διανοητικός, ο νοησιαρχικός, ο στεγνά ακαδημαϊκός.

Τελικά η ακαδημαϊκή θεολογία τι μπορεί να προσφέρει στον άνθρωπο; Ο καθηγητής κ. Γεώργιος Μαντζαρίδης, θέλοντας να συνδέσει οργανικά και δυναμικά την ακαδημαϊκή με την εμπειρική θεολογία, ομιλεί προσφυώς για κατανοούσα ακαδημαϊκή θεολογία, δανειζόμενος τον όρο «κατανοούσα» από την Κοινωνιολογία του Μαξ Βέμπερ.

«Κατ' αυτήν ο ερευνητής όχι μόνο δεν αποκλείει από την έρευνά του την θεολογική εμπειρία, που είναι εμπειρία του ακτίστου, αλλά και προσπαθεί, όσο μπορεί, να την κατανοήσει και να την παρουσιάσει. Η κατανόηση εδώ δεν έχει βέβαια διανοητικό, αλλά βαθύτερο πνευματικό χαρακτήρα. Δεν πρόκειται για διανοητική προσπάθεια, αλλά για πνευματική προσέγγιση, που πραγματοποιείται με την ενέργεια του ανθρώπινου νου, όπως επισημαίνεται στην βιβλική και την πατερική ανθρωπολογία»¹⁴. Τονίζει ο κ. καθηγητής ότι «η άσκηση γίνεται μέθοδος της θεολογικής γνώσεως η της θεολογικής επιστήμης. Και η μεθοδολογία της θεολογικής επιστήμης συμπίπτει ουσιαστικά με τη μεθοδολογία της ασκητικής τελειώσεως»¹⁵.

Η θεολογία στην αυθεντική της διάσταση είναι ασκητική και χαρισματική, είναι εμπειρική. Ο καλύτερος συνδυασμός της εμπειρικής και ακαδημαϊκής θεολογίας γίνεται όταν προτάσσεται η εμπειρική. Η εμπειρική θεολογία έχει το προβάδισμα, την πνευματική προτεραιότητα έναντι της ακαδημαϊκής χωρίς όμως να περιφρονεί την δεύτερη, «πράγμα που θα ήταν όχι απλώς σφάλμα αλλά και αμαρτία»¹⁶, όπως λέει χαρακτηριστικά και ο Γέροντας Σωφρόνιος. Η ακαδημαϊκή θεολογική μόρφωση μας αποκαλύπτει το οριζόντιο επίπεδο, μας εξοικειώνει με την θεολογική προβληματική κάθε εποχής, που είναι πάντοτε απαραίτητη ως γνώση. Το κατακόρυφο επίπεδο, την ένωση με τον Θεό προσφέρει μόνο η χαρισματική θεολογία.

Είναι βέβαια γνωστό ότι η ακαδημαϊκή θεολογία στάθηκε συχνά αδιάφορη, η και μερικές φορές σκωπτική απέναντι στην εμπειρική, χαρισματική θεολογία, και αυτό συνιστά καρπό εκκοσμίκευσης. Η εκκοσμίκευση στον τρόπο ζωής της Εκκλησίας και η εκκοσμίκευση της θεολογίας είναι αλληλένδετες. Όσο περισσότερο αλλοιώνεται το βίωμα, όσο το Ευαγγέλιο προσφέρεται ως διδαχή κολοβωμένη και όχι ολόκληρη, όσο οι πιστοί «συσχηματίζονται τω αιώνι τούτω»¹⁷ και απέχουν από την Πατερική Παράδοση, τόσο περισσότερο εκκοσμικεύεται η Εκκλησία και η θεολογία της. Η εκκοσμίκευση της θεολογίας φανερώνει την εκκοσμίκευση της Εκκλησίας και το αντίστροφο.

Ελπίζουμε ότι θα συνεχίσουν να υπάρχουν εμπειρικοί θεολόγοι και στον μοναστικό χώρο και στον ακαδημαϊκό χώρο, γιατί και οι μοναχοί και οι ακαδημαϊκοί θεολόγοι οφείλουν να γίνουν θεοφόροι. Μπορεί βέβαια να μην φθάσουν στο ύψος της εμπειρίας του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά η του Γέροντος Σωφρονίου, οφείλουν όμως να γευθούν η τουλάχιστον να εμπνευσθούν κάτι από αυτήν την εμπειρία τους.

Εξάλλου όλοι οι πιστοί, οι βαπτισμένοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί, μπορούν να βιώσουν την θεολογία, η οποία δεν είναι προνόμιο αυτών που έχουν τα πτυχία των Θεολογικών Σχολών. Η θεολογία, όπως έχουμε αναφέρει επανειλημμένως, συνδέεται με την συνειδητή εν Χριστώ ζωή. Στο Βυζάντιο όλοι θεολογούσαν, ακόμη και οι αυτοκράτορες. Στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινουπόλεως δεν διδασκόταν η θεολογία. Τον μεγαλύτερο αντιπαλαμιστή μετά την κοίμηση του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, τον μεγάλο σοφό Ιωάννη Κυπαρισσιώτη, τον αντιμετώπισε με τους περίφημους αντιρρητικούς λόγους του ο αυτοκράτορας Ιωάννης Καντακουζηνός και όχι κάποιος παράγοντας της διοίκησης της Εκκλησίας.

Ευχόμαστε για μία δυναμική βίωση της Πατερικής Παράδοσης στην μετανεωτερική και παγκοσμιοποιημένη εποχή που ζούμε, ώστε η θεολογία να απεγκλωβισθεί από την μίζερη και υποτιθέμενη αυτάρκειά της, να αποτινάξει τα

εκκοσμικευμένα στοιχεία της, να μην γίνει μεταπατερική, αποκομμένη και αλλοτριωμένη από το Πνεύμα που κατεύθυνε τους Πατέρες της Εκκλησίας μας, αλλά μία ζώσα, υπαρξιακή, εμπειρική, χαρισματική, πατερική και πατρική για τους συνανθρώπους μας θεολογία.

Σημειώσεις:

1. Αρχιμ. Σωφρονίου, *Οικοδομώντας τον ναό του Θεού μέσα μας και στους αδελφούς μας*, Ι. Μονή Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2013, τομ. Α , σ. 57.
2. «Ει θεολόγος ει προσεύξη αληθώς. Και ει αληθώς προσεύχη, θεολόγος ει». Ευαγρίου Ποντικού, *Περί προσευχής* 60, PG 79, 1180B.
3. Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, *Υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων* 1,3,42, *Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμματα*, επιμέλεια Π. Χρήστου, τομ. Α , Θεσσαλονίκη 1962, σ. 453 (στο εξής *Συγγράμματα*).
4. Βλ. Αρχιμ. Εφραίμ Βατοπαιδινού, «Η χρήση της λογικής και νοεράς ενέργειας του ανθρώπου κατά τον άγιο Γρηγόριο Παλαμά», *Πρακτικά Διεθνών Επιστημονικών Συνεδρίων Αθηνών και Λεμεσού, Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς στην ιστορία και το παρόν*, Ι. Μ. Μονή Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2000, σσ. 769-779.
5. Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, *Υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων* 1,3,15, *Συγγράμματα*, τομ. Α , Θεσσαλονίκη 1962, σ. 425.
6. Βλ. Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ιεροθέου Βλάχου, *Το πρόσωπο στην Ορθόδοξη Παράδοση*, Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδειά ²1994, σ. 87.
7. *Ρωμ.* 2,13.
8. Αρχιμ. Σωφρονίου, *Οικοδομώντας τον ναό του Θεού μέσα μας και στους αδελφούς μας*, Ι. Μονή Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2013, τομ. Β , σ. 414.
9. Αρχιμ. Σωφρονίου, *Οικοδομώντας τον ναό του Θεού μέσα μας και στους αδελφούς μας*, Ι. Μονή Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2013, τομ. Β , σ. 415.
10. *Ματθ.* 5,8.
11. Γεωργίου Μαντζαρίδη, *Πρόσωπο και θεσμοί*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 73.
12. Γέροντος Ιωσήφ, *Εκφρασεις μοναχικής εμπειρίας*, *Επιστολή* 48, εκδ. Ιεράς Μονής Φιλοθέου, ⁵1996, σ. 279.
13. Βλ. *Εβρ.* 4,12.
14. Γεωργίου Μαντζαρίδη, *Πρόσωπο και θεσμοί*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 64.
15. Γεωργίου Μαντζαρίδη, *Πρόσωπο και θεσμοί*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 73.
16. Αρχιμ. Σωφρονίου, *Το μυστήριο της χριστιανικής ζωής*, Έσσεξ Αγγλίας 2010, σ. 61.
17. Βλ. *Ρωμ.* 12,2.